

East African Journal of Swahili Studies

eajss.eanso.org

Volume 5, Issue 1, 2022

Print ISSN: 2707-3467 | Online ISSN: 2707-3475

Title DOI: <https://doi.org/10.37284/2707-3475>

EAST AFRICAN
NATURE &
SCIENCE
ORGANIZATION

Original Article

Motifu ya Ukame katika Tamthilia za Janga la Werevu (Mohamed, 2011) na Majira ya Utasa (Arege, 2015)

Mary K. Njeru¹, Prof. John M. Kobia, PhD¹ na Dkt. Dorcas M. Musyimi, PhD¹

¹ Chuo Kikuu cha Chuka, S. L. P. 109 - 60400, Chuka, Kenya.

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1020-1650>; Barua pepe ya mawasiliano: mariashan4@gmail.com

DOI ya Nakala: <https://doi.org/10.37284/jammk.5.1.733>

Tarehe ya Uchapishaji: IKISIRI

04 Juli 2022

Istilahi Muhimu:

*Motifu,
Ukame,
Uhakiki wa Kiekolojia,
Usawiri,
Mazingira Asilia.*

Suala la ukame limeanza kupata umakini mwingi kwa sababu ya kuongezeka kwa hivi karibuni kwa marudio na makali yake. Mathalani, ni mwanzo wa maafa yanayoaminika kuwa chanzo cha kimsingi cha baa la njaa kwa ajili ya uharibifu wa mazao. Kadhalika, ni kutokana na makali ya ukame katika mataifa mbalimbali Barani Afrika na ulimwenguni kwa jumla, ambapo kumeibuka mijadala mizito miongoni mwa washikadau mbalimbali wa masuala ya kimazingira kote ulimwenguni. Tangu kuvumbuliwa kwa uwanja wa fasihi mazingira miaka ya tisini, waandishi wa kifasihi wamejihusisha katika masuala ya kimazingira ili kuchangia katika utatuzi wa matatizo yanayotokana na uharibifu wa mazingira. Kwa msingi huu, makala hii inajadili namna watunzi wa tamthilia za *Janga la Werevu* (Mohamed, 2011) na *Majira ya Utasa* (Arege, 2015) wamesawiri motifu ya ukame kama suala mojawapo la kimazingira kwa lengo la kuweka wazi chanzo na athari zake katika jamii. Makala hii iliongozwa na nadharia ya Uhakiki wa Kiekolojia iliyoasisiwa na Glotferty (1996). Nadharia hii hujikita katika uchambuzi wa kazi za kifasihi kwa kuonyesha uhusiano na utegemeano baina ya binadamu na mazingira. Utafiti ulifanyiwa maktabani ambapo uteuzi wa sampuli wa kimakusudi ulitumiwa kuteua matini teule. Data ya utafiti ilikusanywa kupitia usomaji wa kina wa matini teule. Kutokana na matokeo ya makala hii, ilibainika kwamba, waandishi wa tamthilia teule wamesawiri suala la ukame kwa namna mbalimbali kwa kuangazia chanzo na athari zake. Hivyo, makala hii imethibitisha kwamba, fasihi ya Kiswahili ni nyenzo muhimu ambayo inaweza kutumika katika kuangazia masuala yanayoathiri jamii. Vilevile, utafiti huu ni muhimu kwa washikadau wote wa masuala ya kimazingira Barani Afrika na ulimwengu kwa jumla.

APA CITATION

Njeru, M. K., Kobia, J. M & Musyimi, D. M. (2022). Motifu ya Ukame katika Tamthilia za Janga la Werevu (Mohamed, 2011) na Majira ya Utasa (Arege, 2015). *East African Journal of Swahili Studies*, 5(1), 183-195. <https://doi.org/10.37284/jammk.5.1.733>.

CHICAGO CITATION

Njeru, Mary K., John M. Kobia, & Dorcas M. Musyimi. 2022. "Motifu ya Ukame katika Tamthilia za Janga la Werevu (Mohamed, 2011) na Majira ya Utasa (Arege, 2015)". *East African Journal of Swahili Studies* 5 (1), 183-195. <https://doi.org/10.37284/jammk.5.1.733>.

HARVARD CITATION

Njeru, M. K., Kobia, J. M & Musyimi, D. M. (2022) "Motifu ya Ukame katika Tamthilia za Janga la Werevu (Mohamed, 2011) na Majira ya Utasa (Arege, 2015)", *East African Journal of Swahili Studies*, 5(1), pp. 183-195. doi: 10.37284/jammk.5.1.733.

IEEE CITATION

M. K. Njeru, J. M. Kobia & D. M. Musyimi, "Motifu ya Ukame katika Tamthilia za Janga la Werevu (Mohamed, 2011) na Majira ya Utasa (Arege, 2015)", *EAJSS*, vol. 5, no. 1, pp. 183-195, Jul. 2022.

MLA CITATION

Njeru, Mary K., John M. Kobia, & Dorcas M. Musyimi "Motifu ya Ukame katika Tamthilia za Janga la Werevu (Mohamed, 2011) na Majira ya Utasa (Arege, 2015)". *East African Journal of Swahili Studies*, Vol. 5, no. 1, Jul. 2022, pp. 183-195, doi:10.37284/jammk.5.1.733.

UTANGULIZI

Ukame ni hali ya hewa ya sehemu fulani inayofanya pakose maji ya kutosha kwa muda mrefu. Ukame unatokea pia pale ambako watu na kilimo wanategemea maji kwa umwagiliaji na vyanzo vya maji vinakauka, hali ambayo inahatarisha uhai wa mimea, wanyama na watu (Riccardo, 2017). Kwa mujibu wa Wanjohi (2010), suala la ukame limeanza kupata umakini mkubwa kwa sababu ya kuongezeka kwa hivi karibuni kwa marudio na makali yake. Mathalani, ni mwanzo wa maafa ya polepole yanayoaminika kuwa chanzo cha kimsingi cha baa la njaa ulimwenguni hasa kwa ajili ya uharibifu wa mazao.

Majanga yatokanayo na mabadiliko ya hali ya hewa yanashuhudiwa kila uchao katika sehemu mbalimbali za dunia, ikiwemo mvua nyingi, mafuriko na ukame, ambao mara nyingi huchangia kutokea kwa baa la njaa (UN, 2021). Kwa hivyo, kupunguza gesi chafuzi zinazochangia katika madhara ya mabadiliko ya hali ya hewa na tabianchi ni moja ya maendeleo endelevu ya Umoja wa Mataifa. Fasihi Mazingira ni uwanja unaochipuka kama juhudi za sanaa za kimazingira za kuunga mkono msisimko wa kimazingira uliozuka miaka ya tisini, ambao unayapa mazingira nafasi kubwa katika kazi yoyote ya kifasihi (Buell, 2005). Aidha, Rigby (2002) anafafanua fasihi mazingira kwa kusema kuwa, uwanja huu huwa na kusudi la kuleta mageuzi ya kijamii na kimazingira kupitia fasihi.

Kwa hivyo, kando na mazingira asilia, huhusisha mandhari yaliyojengwa na binadamu pamoja na mahusiano yake na utamaduni. Kinachodhihirika ni kwamba, fasihi mazingira ni usomaji wa matini za kifasihi unaoegemea kwenye masuala ya kimazingira.

Fasihi ya Kiswahili ni mojawapo ya fasihi ambazo zimehusika katika maudhui na mitindo ya utunzi inayomulika jamii ya sasa (Sabula na Sangili, 2019). Miongoni mwa maudhui ambayo yanashughulikiwa na kupewa kipaumbele ni suala la mazingira. Hii inatokana na sababu kuwa fasihi ni nyenzo mojawapo ambayo inaweza kuchangia katika kuangazia matatizo yanayoikumba jamii yoyote ile. Aidha, fasihi inaakisi kikamilifu masuala ya jamii ilimoibuka. Kwa hivyo, inaweza kutumika katika kusuluhisha matatizo ya kijamii. Mambo haya ndiyo yalichochea utafiti huu kwa kuchunguza motifu ya ukame katika tamthilia za *Janga la Werevu* (Mohamed, 2011) na *Majira ya Utasa* (Arege, 2015).

Dhana ya Motifu

Motifu ni kipengele cha kijadi kinachohusu kurudiwarudiwa kwa wazo au dhamira fulani katika sehemu kubwa ya kazi za fasihi hususan riwaya, tamthilia, ushairi, fasihi simulizi na kadhalika (Mulokozi, 2017). Kwa mujibu wa Wamitila (2003), dhana ya motifu hutumiwa kurejelea wazo kuu na sehemu ya dhamira katika kazi ya kifasihi.

Huweza pia kutumiwa kuelezea elementi fulani ya kimuundo au kimaudhui inayotawala kazi fulani. Hivyo, kwa kuzingatia umuhimu wa motifu katika kazi za fasihi, aidha kwa kukusudia au bila kukusudia, waandishi wengi wa kazi za fasihi wamekuwa wakijumuisha motifu katika uandishi wa kazi zao. Kutokana na umuhimu wa motifu katika kazi za kifasihi, makala hii imeangazia jinsi waandishi wa tamthilia za *Janga la Werevu* (Mohamed, 2011) na *Majira ya Utasa* (Arege, 2015) wamesawiri motifu ya ukame kama suala la kimazingira katika kazi zao ili kuonyesha chanzo na athari zake katika jamii.

MISINGI WA KINADHARIA

Utafiti huu uliongozwa na nadharia ya uhakiki wa kiekolojia iliyoasisiwa na Glotferty (1996). Kimsingi, Nadharia ya Uhakiki wa kiekolojia huchambua kazi za kifasihi kwa kujikita kwenye vipengele vya uhusiano na utegemeano baina ya binadamu na mazingira. Uhakiki wa kiekolojia huelezea mitazamo tofauti tofauti ya fasihi, na utofauti huu ni mojawapo ya nguvu zake (Quick, 2004). Upana wa kimitazamo ya utafiti katika uhakiki wa kiekolojia ni dhahirisho la kuwepo na nyanja nyingi ndani ya ekolojia yenyewe. Hivyo, kukubalika kwa mitazamo tofauti ya kiutafiti si ishara ya ushindani miongoni mwa wahakiki wa kiekolojia bali ni hali ya kudhamini suala la ekolojia kuwa kiini ndani ya kazi za kifasihi.

Kwa mujibu wa Glotferty (1996), nadharia ya uhakiki wa kiekolojia inasisitiza kuwa, utamaduni wa binadamu na ulimwengu halisi huhusiana na kuathiriana. Kimsingi, utamaduni unahusu namna watu wanavyoishi katika maisha yao ya kila siku. Vilevile, uhakiki wa kiekolojia huchunguza jinsi ambavyo binadamu, utamaduni na mazingira huathiriana. Maoni ya Glotferty (keshatajwa) kuhusu uhakiki wa kiekolojia yanaafikiana na yale ya Alia (2017) anayedai kwamba, uwiano kati ya fasihi, utamaduni na ekolojia unaahidi si tu kuchangia katika uboreshaji wa kimwingilianotaaluma katika taaluma inayohusika, bali pia kuwezesha muda mrefu zaidi wa mitazamo ya ubunifu inayovuka mipaka ya mwelekeo mmoja wa uhakiki. Kufanya hivyo kutasaidia katika kutathmini upya umuhimu wa masomo ya kitamaduni na yale ya kifasihi yenye mabishano

mengi ndani ya jamii ya sasa pamoja na utambuzi wa umma.

Ekolojia ni mfumo unaotazama jinsi mwanadamu kando na kufaidika kutokana na mazingira na maumbile asilia anasababisha uchafuzi wa mchanga, hewa na maji (Rigby, 2002). Vilevile, mwanadamu anachangia katika kuharibu uhai asilia wa mimea na wanyama na kutishia msingi wa uhai unaotegemewa na jamii za kibinadamu. Kwa mujibu wa Garrard (2007), masuala ya kimazingira yanaweza kuwasilishwa kwa jamii kupitia fasihi kwa kuwa ndio huingiliana pakubwa na utamaduni wa jamii. Kwa msingi huu, Makala hii ilijikita katika kuchunguza motifu ya ukame katika tamthilia za *Janga la Werevu* (Mohamed, 2011) na *Majira ya Utasa* (Arege, 2015).

CHANZO CHA UKAME

Uchanganuzi wa tamthilia teule ulibainisha mambo mbalimbali ambayo yalisababisha ukame ulioathiri wanajamii. Miongoni mwa mambo yaliyobainika ni mabadiliko ya tabianchi, ongezeko la joto duniani, kuasi ujadi, ukataji wa miti na tamaa ya viongozi

Mabadiliko ya Tabianchi

Mabadiliko ya tabianchi yanahusu kuwepo na mabadiliko ya muda mrefu ya viwango vya joto na mielekeo ya hali ya hewa. Mabadiliko haya yanaweza kutokana na sababu za kiasili, lakini tangu karne ya kumi na nane, shughuli mbalimbali za binadamu zimekuwa chanzo kikuu cha mabadiliko ya tabianchi (UN, 2021). Kadhalika, athari za mabadiliko ya tabianchi zinaonekana katika dunia yote katika uhalisia wake na kwa namna inayohatarisha maisha. Kwa msingi huu, watunzi wa tamthilia teule wameangazia suala hili ili kuonyesha madhara yake na namna ya kulitatua. Katika *Majira ya Utasa*, dondoo lifuatalo linashadidia:

Jumbe: Mazingira yamekuwepo tangu siku za mababu wa mababu zetu. Leo mnaanza kudai kuwa mtayaokoa! Si mchezo huo?

Lulu: Siku zao mababu hali haikuwa hivi. Mazingira hayakuwa na tatizo. Hii ni isha-ra tosha. Miaka ya nyuma ulikuwa huwezi kuwa hivi. Leo hii huwezi tena kuvaa shati ndani kwa sababu ya joto. Huwezi kukaa ndani bila kuuacha mlango wazi au

kutumia pangaboi. Unaona sasa? Hewa safi imechafuliwa na gesi. Hatuwezi kutabiri hali ya anga maadamu, leo kiangazi kesho masika. (Uk 79).

Katika dondoo hili, Lulu anamweleza mumewe Jumbe kuwa mabadiliko ya tabianchi yanayoshuhudiwa hayakuwepo katika siku za mababu zao. Anamweleza haya kwa kumtolea mfano wa joto kubwa lililo dhahiri katika jamii yao. Kutokana na maneno ya Lulu, imebainika kuwa imekuwa vigumu kutabiri hali ya anga kwa sababu ya mabadiliko ya tabianchi yanayosababisha kiangazi na masika vilevile. Kutokana na ongezeko la joto duniani pamoja na mabadiliko ya tabianchi yaliyo dhahiri katika jamii, uhakiki wa kiekolojia unahitaji kuangazia kwa umakini athari za kiekolojia (Iheka, 2015). Aidha, imebainika kuwa chanzo cha mabadiliko hayo ni hewa iliyochafuliwa na gesi. Kadhalika, hali ya mabadiliko ya tabianchi imesawiriwa na mwandishi wa *Janga la Werevu* kama ifuatavyo:

Mwendawazimu: ...Tazama ukame unavyoenea na kunywa kila tone la maji ya vidi-bwi, mito na maziwa. Tazama jinsi ukame unavyosakarisha viu- mbe. Tazama vilele vya milima ya barafu na maeneo ya theluji ya pola ya Kaskazini na pola ya Kusini inavyoyeyushwa na kutishia kufurisha maji ya pwani na bahari na kufikia visiwa. Angalia fukwe na ardhi tambarare zinavyofunikwa na maji. Tazama ukame na ukavu unavyokithiri barani Afrika...Na kama si ukame basi mafuriko yanayomfunika binadamu mwenyewe na kuharibu mali zake... (Uk 12).

Mfano uliotolewa unaonyesha jinsi Mwendawazimu alikuwa akieleza hadhira kuhusu hali inayowakabili kutokana na uharibifu wa mazingira. Kutokana na maneno yake, ni wazi kwamba ukame umekita mizizi na kuathiri watu kote barani Afrika. Isitoshe, anafafanua jinsi ambavyo imekuwa muhali kutabiri hali ya anga kwa kusema kuwa kumekuwa na nyakati za ukame na vilevile mafuriko yanayomfunika binadamu mwenyewe na kuharibu mali zake. Mwendawazimu anaposema hivyo, anaonyesha jinsi ambavyo watu katika maeneo mengi duniani wameathirika kutokana na vitendo vya kuharibu mazingira licha ya kunufaika kutokana na mazingira hayo. Jambo hili linashadidiwa na mtazamo wa nadharia ya uhakiki wa kiekolojia kuwa, licha ya kunufaika

kutokana na mazingira, mwanadamu anasababisha uchafuzi wa mchanga, hewa na maji (Rigby, 2002).

Mabadiliko ya tabianchi ni changamoto kubwa katika kupunguza umaskini na kuafikia malengo ya Umoja wa Mataifa ya Milenia (MDGs) (Maathai, 2009)). Aidha, Maathai (keshatajwa) anatambua kwamba mojawapo kati ya malengo manane ya maendeleo ya Milenia yaliyotarajiwa kutimizwa kufikia mwaka 2015 ni kuhakikisha uendeleu wa kimazingira. Kutokana na mtazamo wake, kutimia kwa kila lengo kati ya malengo hayo manane, kulitegemea kwa kiasi kikubwa afya ya mfumo wa ekolojia. Hata hivyo, jambo hili halikupewa umakini unaostahili. Kwa hivyo, kutokana na dondoo zilizozukuliwa, imebainika kwamba mabadiliko ya tabianchi ni mojawapo ya chanzo cha ukame ambao umekuwa na athari nyingi katika kila pembe ya dunia.

Kwa upande mwingine, kuna watu katika jamii ambao bado hawaelewi kuhusu mabadiliko ya tabianchi, wala kujua chanzo cha majanga yanayowakabili na kuathiri hali zao za maisha. Jambo hili linasawiriwa na mwandishi wa *Majira ya Utasa* kama ifuatavyo:

Bi Siwa: Wanasema eti haya yote yanatokana na mipango mibaya na ubinafsi. Lakini mimi nafikiri ni kwa sababu ya dhambi. Ulimwengu una dhambi nyingi na Mungu nionavyo amekasirika. Hapo alisema hii ni moja katika mambo yana-yoonyesha kuwa dunia inakwisha. Siku ya kiyama inakaribia. (Uk 7).

Katika mfano huu, Bi Siwa anasema kwamba majanga yanayowakabili yanatokana na dhambi zilizo katika ulimwengu. Kwa maoni yake, majanga hayo yanaweza kuepukika iwapo watu wangetubu dhambi zao. Aidha, padre ambaye anawakilisha viongozi wa kidini anawahakikishia waumini kuwa kuwepo kwa majanga kama vile ukame na mafuriko ni mojawapo ya dalili za kukaribia kwa siku ya kiyama. Maneno ya wahusika hawa ni dhihirisho tosha kuwa watu wengi katika jamii bado hawajui chanzo cha masaiibu yanayowakabili.

Kwa mujibu wa Curry (2011), ulimwengu mzima unahitaji elimu ya kiekolojia katika viwango vyote ili maadili ya kimazingira yawekewe msingi katika mifumo ya chakula, mabadiliko ya tabianchi, nishati, maendeleo endelevu, uharibifu wa

mazingira, biashara ya kaboni na ushirikiano katika uwajibikaji. Kwa kufanya hivyo, watu wote kote ulimwengu watakuwa na uelewa wa chanzo na athari za mabadiliko ya tabianchi. Kwa hivyo watahusika na kuchangia katika kusuluhisha matatizo yanayotokana na uharibifu wa mazingira.

Ongezeko la Joto Duniani

Watunzi wa tamthilia teule wameangazia hali ya ukame unaotokana na ongezeko la viwango vya joto duniani. Kutokana na mazungumzo ya wahusika katika tamthilia ya *Majira ya Utafa* (Arege, 2015), inadhihirika kuwa ukame unaoshuhudiwa haujakuwepo nyakati za jadi. Hii ina maana kwamba, hali imekuwa ikizorota kila uchao hasa kutokana na joto kali linalowakabili watu. Mazungumzo yafuatayo baina ya Kato na Hori yanadhibitisha:

Kato: Joto hili halijawahi kushuhudiwa tangu tutie fahamu. Ndani hapakaliki na nje ni mfano wa tanuu. Huu ni mwaka wa hari.

Hori: Kiangazi cha namna hii sijakiona mimi nimekuwa nikizisikia hadithi za mbali huko. Hadithi za Sahara na Kalahari. Si hapa kwetu. Viwango hivi vya joto vinaweza kukuyeyusha ubongo ikiwa utalifanyia ushindani.

Kato: Makubwa haya! Maisha yetu yamekuwa ni dhiki kwa dhiki. (Uk 65).

Katika mazungumzo hayo, Kato anamwambia Hori kuwa viwango vya joto vinavyowakabili havijawahi kushuhudiwa katika jamii yao. Aidha, Hori anakiri kwamba, kwa muda mrefu amekuwa akisikia habari kuhusu kuongezeka kwa viwango vya joto katika sehemu tofauti kama vile Sahara na Kalahari bali si hapo kwao. Hii ina maana kwamba janga hili limeenea hadi katika jamii wanamoishi. Kutokana na hali hii, maisha yao yamekuwa katika dhiki kuu ya njaa iliyosababishwa na ukame.

Kama inavyodhihirika katika Mwongozo wa Mabadiliko ya Tabianchi (PSI, 2020), hali ya joto inazidi kuongezeka kwa kasi. Kwa mfano, mwezi Juni 2019 ulikuwa ni mwezi wenye joto kubwa zaidi kuwahi kutokea. Aidha, katika bara la Afrika, mwaka 2019 ulikuwa mwaka wa tatu wenye joto zaidi kuwahi kurekodiwa (baada ya mwaka 2016 na 2010). Kadhalika, kati ya 2010 na 2019, India

ilirekodiwa kuwa na karne yenye joto zaidi tangu takwimu kuanza kukusanywa mnamo mwaka 1901. Kwa hivyo, ongezeko la joto duniani lililo na uhalisia katika dunia ya sasa linasababisha madhara mengi pakiwemo moto katika mapori na mvua zisizotabirika ambazo huleta ukame wa muda mrefu unaoathiri ulinzi wa chakula. Hivyo, watunzi wa tamthilia teule wanaliangazia suala hili kwa kuonyesha madhara yake ili lishughulikiwe na washikadau wote wanaohusika.

Mbali na kuangazia uhalisia wa ongezeko la joto duniani, watunzi wa tamthilia teule wameonyesha athari zinazotokana na jambo hili. Katika tamthilia ya *Majira ya Utafa*, dondoo lifuatalo linashadidia:

Lulu: Si uongo. Sehemu za huko Arctic zenye theluji nyingi ajabu zimeanza kupoteza kiasi kikubwa cha theluji yake kutokana na global warming...

Jumbe: Arctic si maeneo ya huko uzunguni?

Lulu: Ni huko huko.

Jumbe: Yanatuhusu vipi?

Lulu: Yanatuhusu kiasi chake. Muyeyuko wa theluji utaleta ongezeko la maji baharini na hiyo ni hatari kwa wakazi wa pwani maana maji yatapasua kingo zake za kawaida na kuvuka nchi kavu. (Uk 78-79).

Katika mazungumzo yaliyodondolewa, Lulu anamweleza mumewe Jumbe kuhusu athari za ongezeko la joto. Anamfafanulia jinsi ambavyo sehemu za *Arctic* zimeanza kupoteza kiasi kikubwa cha theluji yake kutokana na ongezeko la joto duniani. Hivyo, muyeyuko huo wa theluji utasababisha kuongezeka kwa maji baharini, jambo ambalo ni hatari kwa wakazi wa pwani kwa kuwa kuna uwezekano mkubwa wa maji hayo kupasua kingo zake za kawaida na kuvuka nchi kavu. Akieleza kuhusu nafasi ya uhakiki wa kiekolojia katika kusuluhisha matatizo ya mazingira, Njiru (2015) anasema kwamba, ni lazima watu wote wakumbatie hali halisi ya majanga ya kiekolojia pamoja na rasilimali zilizoharibiwa na kudidimia kila uchao. Hali ya kuukimbia uhalisia wa athari za uharibifu wa mazingira inadhihirika katika mfano uliotolewa wakati Jumbe anamwambia mkewe Lulu kuwa, tishio la mafuriko haliwahusu wao bali

linahusu watu wa huko Uzunguni. Ndiposa Lulu anamweleza jinsi ambavyo hayo yote yanawahusu wao pia, ili kwa pamoja wachangie katika kuleta suluhisho.

Uhalisia wa athari za ongezeko la joto duniani unadhihirika kupitia mafuriko yaliyoshuhudiwa katika nchi za Ujerumani na Ubelgiji tangu miaka ya 1950, ambako watu zaidi ya 150 waliripotiwa kufa. Aidha, ilibainika kuwa chanzo cha mafuriko hayo ni mvua kubwa iliyosababisha maji ya mito kufurika na kumwagika nje ya kingo zake, jambo ambalo lilisababisha uharibifu mkubwa katika eneo hilo huku baadhi ya vijiji vikiangamizwa kabisa. Hivyo, wataalamu wa kimazingira wanaonya kwamba majanga yanayotokana na mafuriko yataendelea kutokea hasa barani Ulaya iwapo suala la mabadiliko ya tabianchi hayatashughulikiwa kama jambo la dharura. (BBC NEWS, 17/07/2021)

Kuasi Ujadi

Uasi wa baadhi ya mambo ya jadi umekuwa mojawapo ya chanzo cha ukame katika jamii. Hali hii imebainika kupitia uchanganuzi wa tamthilia teule kwa mtazamo wa nadharia ya uhakiki wa kiekolojia. Katika *Janga la Werevu*, uasi wa mambo ya jadi umeangaziwa na mwandishi wa tamthilia hiyo kama ifuatavyo:

Kristy: Lakini mama, kwa nini sisi Waafrika tunadharau jadi zetu hata zikiwa nzuri?

Bimkuu: Kwa sababu jadi maana yake ni kupitwa na wakati, na kuupuuzwa wakati ni kupiga ngumi ukuta.

Busara: Lakini si kweli kwamba kila siku mtu akipiga ngumi ukuta huumiza mkonowe...mimi nadhani kwamba wahenga wetu hawakuwa wendawazimu ku- weka itikadi zilizoambatana na matambiko ili kulinda misitu yetu. Na kulinda misitu yetu ni kulinda uhai wa miti, wanyama, wadudu na sisi wenyewe (Uk 38).

Ujumbe unaojitokeza katika mazungumzo baina ya Busara, Kristy na mama yao Bimkubwa ni kwamba Waafrika wanadharau jadi zao hata zikiwa nzuri. Sababu kuu ni kwamba, jadi hizo zinachukuliwa kuwa zimepitwa na wakati kama anavyosema Bimkuu. Hata hivyo, kinachodhihirika kupitia maneno ya Busara ni kwamba si kila jambo la jadi

ambalo limepitwa na wakati, kwani huenda lina manufaa katika jamii ya sasa. Aidha, Busara anatoa mfano wa itikadi zilizoambatana na matambiko ili kulinda misitu. Kwa kurejelea wazo la Buell (1995) kuhusu sheria ya kwanza ya ekolojia ya mfumo ekolojia kwamba “kila kitu kimeunganishwa na kila kitu kingine”, wahakiki wa kiekolojia wanashikilia kuwa, utamaduni wa binadamu umeshikamana na ulimwengu halisi kwa kuathiri asili, nayo asili ikiuathiri utamaduni huo. Kutokana na maneno ya Busara, itikadi ya jamii yake iliyoambatana na matambiko iliwekwa na wahenga ili kulinda asili kama vile misitu. Athari za kuasi itikadi hiyo zinajitokeza wakati hatua ya kufyeka misitu ilisababisha kukosekana kwa mvua. Hivyo, ni wazi kwamba, matambiko hayo yalikusudiwa kulinda uhai wa miti, wanyama, wadudu na binadamu wenyewe. Kadhalika, mwandishi wa *Majira ya Utasa* anaangazia hali ambapo uasi wa ujadi umekuwa chanzo cha ukame kupitia mfano ufuatao:

Siwa: Kuna nini?

Hori: Luvea hii. Dalili tosha

Dosho: Ndipo hapa.

Hori: Hii luvea ndiyo iliyotumiwa kwenye madhabahu tangu jadi. Ndiyo iliyowaunganisha wazee wetu na mizimu. Na siku zote ilikuwa yasimikwa kuangalia juu. Si chini ilivyo hivi. Unaona? Wameiziba kinywa. Haiwezi kupumua. Kushindwa kwake kupumua kunaua mkondo wa mawasiliano baina yetu na wao. Kumbe tulitengwa na wazee wetu zamani bila sisi kufahamu! (Uk 50).

Ujadi unaodhihirika katika dondoo hili unahusu utoaji wa kafara kwa wazee huko mlimani. Hata hivyo, imebainika kwamba madhabahu yaliyotumiwa tangu jadi kwa ajili ya shughuli za utoaji kafara yaliharibiwa na Jumbe na wafanyikazi wake. Aidha, imebainika kwamba `luvea` iliyotumiwa tangu jadi ambayo iliwaunganisha wazee na mizimu pia imeharibiwa, hivyo kuifanya ishindwe kupumua. Jambo hili linatinga mkondo wa mawasiliano baina ya wanajamii na wazee. Kwa mujibu wa Glotferty (1996), utamaduni wa binadamu na ulimwengu halisi huhusiana na kuathiriana. Kutokana na mtazamo huu, wanajamii katika jamii iliyosawiriwa na mwandishi wa *Majira ya Utasa* wanaathirika kutokana na kiangazi

kinachodhaniwa kuwa kimetokana na uasi wa ujadi unaoambatana na matambiko ya utoaji wa kafara kwa wazee.

Ujumbe unaobainika ni kwamba, kutengwa na wazee kumekuwa chanzo cha matatizo yanayowakabili watu katika jamii iliyosawiriwa, kama vile janga la ukame. Kwa mujibu wa Assumpta (2011), matambiko katika jamii nyingi za Kiafrika za jadi yalihusu shughuli za utoaji wa kafara na sadaka kwa mwenyezi mungu, miungu au mahoka, mizimu au pepo hasa wakati wa kusalia miungu. Vilevile, Masebo (keshatajwa) anaendelea kusema kuwa matambiko hayo yalikuwa muhimu katika jamii hizo za Kiafrika za jadi katika utatuzi wa matatizo yaliyowakabili wanajamii kama vile magonjwa, vifo, vita, kukosa watoto, mafuriko na pia ukame.

Kadhali, Shemboko (2020) anaeleza umuhimu wa matambiko katika jamii za Kiafrika kwa kusema kwamba yalijenga imani kama chombo cha kutatulia matatizo ya kijamii. Hivyo, jamii huongozwa katika kupambana na matatizo mbalimbali yanayoikabili. Shemboko (keshatajwa) anatoa mfano wa jamii ya Wasambaa, Tanzania ambapo janga la ukame lilidhibitiwa kupitia mwiko uliohusishwa na misitu na mito. Kwa hivyo, sehemu za misitu na mito zilichukuliwa kuwa maalumu za kufanyia matambiko ili kuzuia janga hilo. Watunzi wa tamthilia teule wameonyesha kuwa masuala ya kijadi kama vile matambiko na utoaji wa kafara katika jamii ni muhimu katika kuzuia au kusuluhisha matatizo yao.

Licha ya umuhimu unaohusishwa na shughuli za kijadi katika kuzuia majanga kama vile janga la mafuriko na ukame, watunzi wa tamthilia teule wameonyesha kuwa shughuli hizo zimepuuzwa katika jamii za sasa. Hivyo, imebainika kwamba maendeleo ya sayansi na teknolojia na hamu ya kutaka kuishi kulingana na wakati, ni miongoni mwa mambo ambayo yamewafanya Waafrika kuasi utamaduni wao na kufuata tamaduni za kigeni. Katika *Janga la Wervevu*, dondoo lifuatalo linadhibitisha:

Bimkuu: Aaa, Busara binti yangu, katika karne hii bado unataka utambike?

Busara: Kwa nini nisitake kutambika? Nina sababu gani?

Bimkuu: Hatutaki kuachwa nyuma katika dunia hii ya sayansi na Hi-tech!

Busara: Hutaki kuachwa nyuma na u-dotcom. Je, Hi-tech na u-dotcom havina madhara hata kidogo? Busara ya kuishi husema kwamba kila zuri hu zungukwa na mabaya na kila baya huzungukwa na mazuri.

Busara: Tatizo ni kwamba tunatazama ukale na matambiko yake kijuujuu tu. Hatuzamii ndani kuchunguza kina cha falsafa na maana ya matambiko (Uk 38-39).

Mtazamo wa Bimkuu katika dondoo hili ni kwamba, suala la matambiko limepitwa na wakati katika karne hii. Kwa maoni yake, kutambika ni dhahirisho la watu waliobaki nyuma katika dunia ya maendeleo ya sayansi na teknolojia. Hata hivyo, Busara anamweleza kwamba kila jambo linalodhaniwa kuwa zuri pia linaweza kuwa na madhara yake. Kumaanisha kuwa hata hayo maendeleo ya sayansi na teknolojia yanaweza kuwa na madhara yake. Hii ndiyo maana wahakiki wa kiekolojia wanadokeza kwamba, suluhisho la matatizo ya kimazingira halipo katika maendeleo zaidi ya kiteknolojia, bali wanapendekeza mabadiliko katika jinsi ambavyo binadamu hujiona kama wao ni sehemu ya asili (Quick, 2004). Hivyo, ni muhimu kuchunguza kina cha falsafa na maana ya matambiko badala ya kutazama ukale na matambiko yake kijuujuu.

Ukataji wa Miti

Kwa mujibu wa Maathai (2009), misitu hujumuisha asilimia 31 za ardhi ya dunia. Hata hivyo, kwa sababu ya ukataji miti, idadi hii inapungua haraka. Hivyo, inakadiriwa kuwa kila mwaka hekta milioni 10 za misitu duniani hupotea ambapo hekta milioni 3.9 hupotezwa barani Afrika. Kama inavyoangaziwa na watunzi wa tamthilia teule, ukataji wa miti umekuwa chanzo cha majanga pakiwemo janga la ukame. Katika mfano ufuatao, mwandishi wa *Majira ya Utasa* anaangazia madhara ya ukataji wa miti:

Kato: Hata madhabahu?

Hori: Madhabahu gani? Hamna hata unyasi uliosimama. Mavumbi tu. Watu waliisha kujitwalia wakaikata miti. Tunasikia baadhi

waliiuza ng'ambo. Kuna wakati Mebo alisema kuwa miti iliuzwa na wakubwa kufanyia kampeni. Walipoona limebaki shamba tupu, wakaamua kulifanyia shughuli za kilimo. Sasa matokeo yake haya, kiangazi (Uk 60).

Katika mfano uliotolewa, mhusika Hori anamweleza Kato kuhusu chanzo cha kiangazi kinachoshuhudiwa katika jamii yao. Kutokana na maneno yake, ni wazi kwamba ukataji miti ovyo unachochewa na mambo mbalimbali pakiwemo upanuzi wa mashamba ya kilimo, utengenezaji wa mbao, uchomaji makaa, pamoja na kukosekana kwa miundo mwafaka ya usimamizi. Hivyo, kupitia dondoo hili, imebainika kwamba viongozi walikata miti kiholela na kuiuza ili kufanyia kampeni. Zaidi ya hayo, walitumia sehemu zilizokatwa miti kwa shughuli za kilimo kwa manufaa ya kibinafsi. Matokeo ya ukataji miti ni kiangazi kinachoshuhudiwa.

Kama anavyoeleza Maathai (keshatajwa), rasilimali asilia zingali zinadhulumiwa kupitia shughuli za binadamu kwa kupuuza afya bora ya mazingira. Maelezo ya Maathai (keshatajwa) yanaafikiana na kauli ya Bookchin (1980) anaposema kuwa, binadamu wamekosea asili yao hasa kwa kuiharibu vibaya kupitia shughuli zao. Hivyo, kuenea kwa jangwa kupitia ukataji wa miti kunakoathiri vyanzo vya maji, nyanja za kufugia na mashamba kwa ajili ya kilimo na kuchangia katika uchamkaji wa chakula wa dharura, ni miongoni mwa shughuli za binadamu zinazoathiri mazingira, ambazo Bookchin (keshatajwa) anazungumzia.

Nadharia ya uhakiki wa kiekolojia inadokeza kwamba, binadamu, mazingira na viumbe wengine huhusiana kwa namna ya kutegemeana na kukamilishana (Turton na Henwood, 2002). Kwa kuzingatia mtazamo huu, imebainika kwamba tendo la kuvamia makazi ya wanyama, limeharibu pia sehemu ambazo wanyama wanaowawinda hujificha. Hivyo, kuna hatari ya binadamu na viumbehai wengine kuliwa na wanyama hatari. Kutokana na athari zinazohusiana na ukataji ovyo wa miti, hatua za dharura zinahitajika ili kutunza bayoanuai ya misitu wakati ambapo kudidimia kwa misitu kunaendelea kwa kiwango cha kutisha duniani. (UNEP, 2020).

Tamaa ya Viongozi

Ukame uliokithiri katika jamii umesababishwa na tamaa ya viongozi ya kujilimbikizia mali pamoja na ujinga wa kutotambua athari za matendo yao. Jambo hili ni dhahiri katika jamii ambapo viongozi wanawahadaa wananchi kuwa wangepashughulikia masilahi yao ili waweze kuchaguliwa. Baada ya kuchaguliwa, wao hunyakua mali ya umma huku wakijifaidi wao wenyewe pamoja na marafiki wao wa karibu. Mtunzi wa *Majira ya Utasa* amesawiri hali hii kupitia maneno ya mhusika Hori kama ifuatavyo:

Kato: Kama ni kweli hivyo ulivyosema, ina maana tumevamia makao yao. Sasa naona lililobaki ni sisi kuwawinda kuupigania uhai wetu nao wakituwinda kupata chakula.

Hori: ...tumefikia hali ambapo tunawazika watu wetu eti kwa sababu ya njaa. Njaa iliyosababishwa na ukame. Ukame! Ukame waliousababisha wanadamu. Labda kwa tamaa, labda kwa ujinga... (Uk 66)

Kupitia dondoo hili, inaelekea kuwa mtunzi wa *Majira ya Utasa* anawalaumu viongozi ambao wanachangia katika kuharibu mazingira kwa sababu ya tamaa yao. Kiongozi Jumbe anawakilisha viongozi wa Kiafrika ambao kutokana na tamaa yao walivamia maeneo ya misitu. Matokeo ya uvamizi huo ni kukosekana kwa mvua na hatimaye athari zisizokadirika kama vile njaa kutokana na kiangazi pamoja na kuongezeka kwa viwango vya joto. Katika *Janga la Werevu*, mwandishi anaangazia hali ambapo tamaa ya viongozi inawafanya wakate miti na kufyeka mapori bila kufahamu madhara ya matendo yao kwa mazingira. Katika mfano ufuatao, Mwakilishi wa mabwanashamba anasema:

Mwakilishi wa Mabwanashamba: Lakini tunyang'anywe kwa nini na sisi ardhi tunaifanyia kazi ya kuzalisha na kuinua uchumi wa taifa? Tunakata miti na kuuza mbao. Tunafyeka mapori na kupanua mashamba makubwa ya kuzalisha chakula na mazao ya biashara yanayoingiza pesa za kigeni; chai, kahawa, bhang (Uk 71).

Kwa mujibu wa mfano uliotolewa, kichocheo kikubwa cha ufyekaji wa mapori ni kupanua mashamba makubwa ya kuzalisha chakula na

mazao ya biashara kwa sababu ya tamaa ya pesa za kigeni. Zaidi ya hayo, imebainika kuwa ni kutokana na tamaa ya viongozi ambapo walinyakua ardhi ya umma ili kuweza kujitajirisha wao wenyewe. Matokeo ya vitendo hivi ni kuangamiza umma kupitia athari zinazotokana na uharibifu wa mazingira, kama vile janga la ukame. Kwa mujibu wa Easterlin (2012), mabadiliko ya kiekolojia na majanga hubadili namna watu hufikiria kuhusu wao wenyewe, binadamu wengine na asili isiyoy binadamu. Kwa msingi huu, wahakiki wa kiekolojia wanasisitiza haja ya kuwepo na mabadiliko kuhusu namna watu wanavyowaza na kujiona kama wao ni sehemu ya mazingira, ili kuweza kuyahifadhi. Utafiti wa Sangili (2015) unashadidia maelezo haya kwa kutambua kuwa viongozi katika serikali ya nchi huchangia kwa kiwango kikubwa katika uharibifu wa mazingira kwa namna mbalimbali pakiwemo tamaa na hali ya kutojali athari za vitendo vyao.

Hali ya kutojali na unafiki wa viongozi imesawiriwa na watunzi wa tamthilia teule. Licha ya kuwa viongozi waliochaguliwa ni wenyeji wa jamii husika, hawajali maslahi ya wananchi waliowachagua baada ya kuchukua hatamu za uongozi. Arege anaangazia hali hii katika *Majira ya Utasa* kama ifuatavyo:

Deka: Ni upangaji mikakati tu.

Bi Siwa: Kila mwaka kuna vikao vya namna hii kuhusu mikakati hiyo hiyo. Miezi mitatu iliyopita kiangazi hiki kilipoanza kutuparuzwa kwa kucha zake, kikao cha kutafuta ushauri na kuandaa mikakati kiliandaliwa. Sote tunajua maazimio yake. Mangapi yalifuatwa kutuauni? (Uk 15).

Katika dondoo hili, maneno ya Bi Siwa yanatoa ushahidi kuwa kiangazi ambacho kimeathiri watu wengi katika jamii kimekuwepo kwa muda. Licha ya viongozi kuandaa vikao vinavyolenga kutafuta ushauri na kuandaa mikakati ya kusuluhisha janga la kiangazi, maazimio ya vikao hivyo hayafuatwi. Kutokana na mfano huu, Jumbe anawakilisha viongozi wanafiki katika jamii ambao huwahadua wananchi kuwa wanawashughulikia huku wakichukua nafasi hiyo kujifaidi wenyewe. Kwa hivyo, ni dhahiri kwamba mtunzi wa tamthilia ya *Majira ya Utasa* anawashutumu viongozi wa aina hii ambao wanazidisha hali inayokumba wanajamii badala ya kutafuta suluhisho.

ATHARI ZA UKAME

Kwa mujibu wa Magharibi (2017), ukame unaweza kuwa na madhara mengi kama vile ya kiafya, kijamii, kiuchumi na kisiasa. Uchunguzi wa tamthilia za *Janga la Wervevu* (Mohamed, 2011) na *Majira ya Utasa* (Arege, 2015) umedhihirisha kwamba watunzi wa tamthilia hizi wameliangazia suala la ukame na kubainisha athari zake katika jamii. Athari zilizobainika ni pamoja na kukauka kwa mimea, uhaba wa chakula, umaskini, kudidimia kwa maliasili na kuathirika kwa masomo.

Kukauka kwa Mimea

Uchunguzi wa tamthilia teule umebainisha kuwa kuendelea kwa ukame kwa muda mrefu kunaweza kusababisha kuungua na kukauka kwa mimea, jambo ambalo linasababisha baa la njaa miongoni mwa watu wanaotegemea kilimo kwa ajili ya chakula. Hali hii inadhibitishwa na mwandishi wa *Janga la Wervevu* kupitia mfano ufuatao:

Busara: ...kila siku tunasoma kwenye magazeti juu ya tatizo la ukame na mazao kuungua na kukauka. Tunasoma magazetini, na kusikia redioni na kuona kwa macho runingani. Tunaona hata watoto wakinywa shii ya ng`ombe ili kunusuru uhai wao. Tumeona wanawake wakitafuna magome na kuguguna miti kupata japo mate wameze (Uk 28)

Kinachojitokeza kupitia mfano uliotolewa ni kwamba, tatizo la ukame ni janga ambalo linaangaziwa katika vyombo vya habari pakiwemo magazetini, redioni na kwenye runinga. Hii inatokana na athari zake kama vile kusababisha mazao kuungua na kukauka, jambo ambalo limechangia katika ukosefu wa chakula. Kwa sababu ya uhaba wa chakula, Busara anasema kwamba hali hiyo ni mbaya kiasi cha kwamba watoto wanakunywa *shii* ya ng`ombe huku wanawake wakitafuna magome na kuguguna miti ili kunusuru uhai wao.

Kutokana na athari nyingi za uharibifu wa mazingira ambazo zinaibua misisimko mikali miongoni mwa wanajamii, uhakiki wa kiekolojia unasisitiza kuhusu haja ya kuweka asili na mazingira ya asili katika umakini wa umma kupitia uchunguzi wa kina katika diskosi za kifasihi, utamaduni maarufu na falsafa (Alia, 2017). Hii ni

hatua mojawapo katika kusuluhisha athari hizo hasa kwa kuhamasisha umma kuhusu chanzo chake. Uhalisia wa athari hii ya ukame unashadidiwa na utafiti wa Gichure (2017) uliobaini kuwa, wakaazi wa Kaunti ya Makeni kwa muda mrefu wamekabiliwa na ukame mkali kiasi cha kuifanya mimea yao kukauka, licha ya wao kupanda mimea iliyo na uwezo wa kustahimili makali ya ukame. Kwa hivyo, ni dhahiri kwamba uharibifu wa mazingira unaosababisha ukame unaathiri pia mimea, hivyo kusababisha ukosefu wa chakula.

Uhaba wa Chakula

Kuna ushahidi wa kutosha kutokana na tamthilia zilizohakikiwa katika makala hii kuwa, muda mrefu wa kukosekana kwa mvua unasababisha ukame. Matokeo yake ni uhaba wa chakula kwa binadamu pamoja na viumbehai wengine. Mtunzi wa tamthilia ya *Majira ya Utasa* anadhibitisha hayo kupitia mfano ufuatao:

Deka: Usitie shaka. Hapa panatosha kabisa. Wewe unapashuku Bure tu. Mnaendelea vipi muda huu wote?

Bi Siwa: Tunashukuru tumejaliwa uhai. Tatizo ni hii njaa iliyoziidi

Deka: Si mbaya sana hali. Wajua ni kwa sababu ya msimu huu mrefu wa kiangazi. (Uk 9)

Kile ambacho mtunzi anasisitiza hapa ni kwamba msimu mrefu wa kiangazi umesababisha njaa kwa sababu mimea waliyopanda katika mashamba yao haikumea, au ilikauka kutokana na mvua kutonyesha. Taswira ya uhaba wa chakula kutokana na kiangazi inaweza kushadidiwa na matokeo ya utafiti wa Simel (2015). Simel (keshatajwa) alibaini kuwa ukame na baa la njaa ni majanga ambayo yameathiri wakazi wa Kaunti ya Kitui kwa muda wa muongo mmoja uliopita. Kutokana na maafa hayo, wakazi hao wameteseka sana hasa kutokana na uhaba wa chakula, jambo ambalo limefanya hali yao ya maisha kuwa ngumu. Hivyo, ni wajibu wa serikali kuibua njia mbadala za kuhifadhi chakula miongoni mwa jamii zinazoathiriwa na ukame ili kuepuka baa la njaa.

Kwa mujibu wa Tan (2019), Fasihi inazingatiwa kuwa nyenzo mwafaka ya kuleta utambuzi wa mabadiliko katika ekolojia ambayo ingawa ni kwa

njia isiyo ya moja kwa moja, inaweza kusaidia na kuchangia katika kubadilisha hali za kijamii na kisiasa. Hali za kijamii ni pamoja na hali za kiafya na za kiuchumi ambazo zinaweza kuimarika kupitia uhifadhi wa mazingira. Vilevile, imebainika kuwa licha ya baadhi ya watu kufahamu umuhimu wa lishe bora, wengi wao hawamudu lishe ya aina yoyote. Hii ndio maana daktari Siki anasema kwamba watu wengi wanaishi kwa kupapatisha. Hivyo, ni wazi kwamba mwandishi anawashutumu viongozi ambao hawawezi kuwasaidia wananchi kutimiza mahitaji yao ya kimsingi kama vile chakula, hasa kwa kudhibiti njia zinazochangia katika hali mbaya ya umaskini.

Umaskini

Kwa mujibu wa Maathai (2009), kilimo nchini Kenya kama ilivyo katika mataifa mengi barani Afrika hutegemea mvua wala si mifumo ya unyunyuziaji maji kwa mashamba. Hivyo, mabadiliko ya tabianchi yanayoathiri mifumo ya mvua huathiri pia mavuno kutokana na mazao ya fedha pamoja na ya chakula. Vilevile, Maathai (keshatajwa) anatambua kwamba wakulima wadogo wanaofanyia kazi mchanga ulioharibiwa ni miongoni mwa watu walio maskini zaidi nchini Kenya. Mtunzi wa *Majira ya Utasa* anashadidia maoni haya kwa kusawiri hali ya umaskini kama ilivyo katika dondoo lifuatalo:

Bi Siwa: Kupata dhiki na nyingi tabu, ni nini yake hasa sababu. Hali ngumuwaja kutusibu, ni lipi kosa tulilotenda? Kutufanya hivi kama ng`onda, jana nyofu leo kuwa pinda?

Deka: Hodi huku! Wenyewe mpo ndani?

Bi Siwa: Tupo. Pita ndani. Kumbe ni wewe shemeji! Ajabu hii. Siku hizi ni vigumu kupata wageni...

Deka: Asante shemeji.

Bi Siwa: Karibu keti. Kiti chenyewe hiki cha aibu lakini usijali shimeji (Uk 9)

Dondoo hili linaashiria kuwa watu wanakabiliwa na hali ya umaskini. Haya yanadhibitika kutokana na wimbo wa Bi Siwa anapoeleza jinsi walivyo na dhiki na taabu nyingi. Katika wimbo wake, Bi Siwa anafafanua namna ambavyo hali ngumu ya maisha

inawasibu na kuwafanya kuishi kwa mashaka mengi. Kadhalika, imebainika kwamba hali inayowakabili wanajamii haiwezi kutabirika, jambo linalodhihirika wakati Bi Siwa anaposema kwamba `jana nyofu leo kuwa pinda`. Kwa kusema hivyo, Bi Siwa anarejelea hali ya mabadiliko ya tabianchi ambayo imebadili misimu hasa nyakati za mvua na kiangazi. Kwa mujibu wa Tan (2019), watu wametambua makali na dharura ya ongezeko la joto duniani pamoja na mabadiliko ya tabianchi. Kutokana na hali halisi ya majanga haya, hatua madhubuti zinafaa kuchukuliwa ili kupindua majanga haya ya kiekolojia.

Katika dondoo lililotolewa, Bi. Siwa anarejelea athari za majanga yanayowasibu katika jamii kwa kusema kuwa wao wanapitia dhiki na taabu nyingi. Isitoshe, taswira ya hali ya umaskini inadhihirika wakati Bi Siwa anampa Deka `kiti cha aibu` kukalia. Kiti chenyewe ni kikuukuu, jambo ambalo ni ishara ya ufukara uliokithiri. Kama inavyodokezwa na Maathai (2009), ukame hudhoofisha matarajio ya kutokomeza njaa na umaskini uliokithiri. Hivyo ni muhali kutimiza lengo hili na kwanza katika Malengo ya Maendeleo ya Milenia (MDG).

Kudidimia kwa Maliasili

Maliasili ni vitu vinavyotokana na maumbile kama vile misitu, maji na madini. Aghalabu maliasili ya nchi huchangia katika utajiri wa nchi husika (Maathai, 2006). Katika dondoo lifuatalo, mtunzi wa *Majira ya Utasa* anaangazia hali ambapo hali ya ukame imechangia katika kudidimia kwa maliasili ya nchi. Katika mfano ufuatao, Bi Siwa anasema:

Bi Siwa: Watoto saba katika kipindi hiki?

Siwa: Ugumu uko wapi?

Bi Siwa: Mwenyewe unaona hali ilivyo. Utahitaji kweli kuelezwa? Mali asili zetu zinazidi kudidimia siku baada ya siku na maisha kuzidi kuwa magumu. Afadhali enzi za babu zetu (Uk 2).

Katika dondoo hili, Bi Siwa anapinga wazo la mumewe la kupata watoto saba. Sababu anayoitoa ni kwamba ni vigumu kuwalea watoto wengi kiasi hicho hasa kutokana na kudidimia kwa maliasili ambazo huipa nchi utajiri mkubwa. Aidha, Bi Siwa

anasema ya kwamba katika enzi za babu zao hali ya maisha haikuwa ngumu, ndiposa watu waliweza kupata na kuwalea watoto wengi. Kile mwandishi anasisitiza hapa ni kwamba uharibifu wa mazingira unaosababisha ukame unachangia pakubwa katika kudidimia kwa maliasili za jamii, jambo ambalo hufanya hali za maisha za wanajamii kuwa ngumu. Kutokana na hatari inayotokana na mabadiliko ya tabianchi, Njiru (2015) anasema kuwa wakati umefika wa kuunda na kutekeleza hatua za kiteknolojia, kisiasa, kiuchumi na zile za kisheria ili kukabiliana na chanzo na athari za majanga ya kimazingira. Hivyo, ni wajibu wa serikali kuunda sera madhubuti zinazolinda maliasili za taifa ili kuhakikisha ya kwamba hali za maisha za wananchi zimeboreshwa.

Kuathirika kwa Masomo

Katika hali ngumu ya ukame, kunao uwezekano wa elimu ya watoto kuathiriwa. Hii ni kwa sababu ya wazazi na pia serikali kukosa kuhimili na kudhibiti makali ya njaa (Maathai, 2009). Maoni ya Simel (2015) yanaafikiana na haya kwa kudokeza kuwa janga la ukame linapotokea, watoto hulazimika kuacha masomo kwa sababu ya njaa. Arege katika *Majira ya Utasa* anashadidia maoni ya watafiti hawa kwa kuangazia athari za ukame kwa masomo kama inavyojitokeza katika mfano huu:

Jumbe: Watu wana watoto wengi ambao hawawezi kuwakimu. Mara ngapi tumewaambia kuwa waache kuzana kama panya? Rasilimali zetu haziwezi tena kuitosheleza idadi ya watu. Watoto hawaendi tena shule. Unaona?

Lulu: Hayo si kweli Jumbe. Tatizo la njaa halitokani na uhaba wa rasilimali wala kuzaa kwa watu. La! Watoto hawaendi shule kwa sababu ya njaa hii iliyosababishwa na ukame. Na hili ndilo ninalokuomba uliangalie wewe kiongozi wao (Uk 37).

Haya ni mazungumzo baina ya Lulu na mumewe Jumbe ambaye ndiye kiongozi katika jamii iliyosawiriwa na mwandishi. Katika mazungumzo yao, Lulu anamwambia Jumbe kuwa watoto hawaendi shule kwa sababu ya njaa iliyosababishwa na ukame. Hivyo, anamshauri Jumbe kama kiongozi wa jamii hii aliangalie suala hilo. Kama inavyodokezwa na nadharia ya uhakiki wa kiekolojia, mwanadamu amesababisha uharibifu wa

mazingira kupitia vitendo vyake (Rigby, 2002). Hivyo, uharibifu huu umekuwa na athari mbalimbali pakiwemo kuathiri masomo ya watoto. Maathai (2009) anasisitiza kwamba katika muktadha wa janga la ukame nchini Kenya, serikali haiwezi kuwa na matumaini ya kuafikia Elimu ya Msingi kwa Wote kama ilivyo katika Malengo ya Mendeleo ya Milenia (MDG). Kwa hivyo, mwandishi analiweka suala hili wazi ili liweze kushughulikiwa kupitia mikakati inayofaa.

HITIMISHO

Makala hii imeangazia usawiri wa motifu ya ukame katika tamthilia za *Janga la Werevu* (Mohamed, 2011) na *Majira ya Utasa* (Arege, 2015). Kutokana na matokeo ya uchunguzi, imebainika kuwa waandishi wa tamthilia teule wametunga kazi hizi ili kuangazia matatizo ya jamii ya sasa yanayosababishwa na uharibifu wa mazingira. Uchanganuzi umeonyesha kuwa mwandishi ametumia motifu ya ukame ili kuonyesha chanzo na athari zake katika jamii. Ilibainika kuwa ukame unaweza kusababishwa na mabadiliko ya tabianchi, ongezeko la joto duniani, hali ya kuasi baadhi ya mambo ya jadi na ukataji wa miti. Vilevile, ilidhihirika kwamba, ukame ulisababishwa na tamaa ya viongozi iliyowafanya wajihusishe katika unyakuzi wa ardhi pamoja na kuharibu vyanzo vya maji. Aidha, imebainika kwamba hali ya ukame huwa na athari nyingi kama vile kukauka kwa mimea, uhaba wa chakula, umaskini, kudidimia kwa maliasili na kuathirika kwa masomo. Kwa hivyo, ni dhahiri kwamba tamthilia ni mojawapo ya tanzu za fasihi ya Kiswahili ambayo inaweza kutumika katika kuangazia masuala yanayoathiri jamii. Hivyo, ni nyenzo madhubuti inayoweza kuchangia katika kutoa suluhisho kwa matatizo ya kijamii pakiwemo athari zinazotokana na mabadiliko ya tabianchi kama vile ukame.

MAREJELEO

Alia, A. (2017). Ecocritical Post-Colonial Studies on Humans, Land and Animals. Unpublished MA Thesis: University of Northern Iowa.

Arege, T.M. (2015). *Majira ya Utasa*. Nairobi: Spotlight Publishers (E.A) Limited.

Assumpta, K. (2011). *Fani ya Fasihi Simulizi kwa Shule za Upili*. Nairobi: Oxford University Press.

BBC News Swahili (17/07/2021). *Mafuriko Ulaya: Wanasayansi Waelezea ni kwa Nini Hawawezi Kutabiri Mafuriko kama yale Yanayozikumba Ujerumani na Ubelgiji*. Available at <https://www.bbc.com/swahili/habari-7872899>. Accessed on 19/12/2021.

Bookchin, M. (1980). *Toward an Ecological Society*. Montreal: Blackrose Books.

Buell, L. (1995). *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing and the Formation of American Culture*. Cambridge Mass: Harvard University Press.

Buell, L. (2005). *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Study*. Malden: Malden blackwell Publishers.

Easterlin, N. (2012). *A Biocultural Approach to Literary Theory and Interpretation*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Curry, P. (2011). *Ecological Ethics: An Introduction 2nd Edition*. Cambridge, UK&Malden, MA: Polity Press.

Garrard, G. (2007). Ecocriticism and Education for Sustainability. In *Pedagogy: Critical Approaches to Teaching Literature, Language, Composition & Culture*. Volume 7(3): 359-386. Duke University Press.

Gichure, R.W. (2017). Effects of Drought on Crop Production and Coping Mechanisms Undertaken by Small Scale Farmers: A Case Study of Makeni County, Kenya. Unpublished Masters Thesis (MA). University of Nairobi.

Glottferty, C. (1996). *Introduction. The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. In Cheryll Glottferty and Harold Fromm. Athens: The University of Georgia Press.

Iheka, C.N. (2015). African Literature and the Environment: A Study in Postcolonial Ecocriticism. Unpublished PhD Thesis: Michigan State University.

- Maathai, W. (2006). *Unbowed*. United States: Alfred A. Knopf.
- Maathai, W. (2009). *The Challenge for Africa*. Britain: William Heineman.
- Magharibi, L. (2017). *Athari za Ukame*. Available at <https://sw.eferrit.com/athari-za-ukame>: Accessed on 08/12/2021.
- Mohamed, S.A. (2011). *Janga la Werevu*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- Mulokozi, M. (2017). Utangulizi wa Fasihi ya Kiswahili: Kozi za Fasihi Vyuoni na Vyuu Vikuu. Dar es salaam: KAUTTU.
- Njiru, H.M. (2015). Eco-Techno-Cosmopolitanism: Education, Inner Change and Practice in the Contemporary U.S. Eco-Disaster Novel. Unpublished PhD Thesis: Miami University.
- Public Service International (2020). *Kukabiliana na Mabadiliko ya Tabianchi*. Available at https://pop-umbrella.s3.amazonaws.com/uploads/105d8e43-efaa-4d91-aba4-f287453c0671_2020_SWAHILI_PSI-ClimateCrisisHandbook-master-web-01-56.pdf: Accessed on 15/12/2021.
- Quick, P.S (2004). An Ecocritical Approach to the Southern Novels of Cormac Mccarthy. Unpublished PhD Thesis: University of Georgia.
- Riccardo, R. (2017). *Ukame-Wikipedia, Kamusi Elezo Huru*. Available at <https://sw.wikipedia.org/wiki/ukame>: Accessed on 18/12/2021.
- Rigby, K. (2002). Ecocriticism in Julian Wolfreys (ed) *Introducing Criticism in the twenty-first century*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Sabula, M., & Sangili, N. (2019). Fasihi Mazingira: Mtazamo wa Kinisai katika Riwaya ya *Nakuruto. Koja la Taaluma za Insia*. Vol 6(2019), PP 338-354.
- Sangili, N. (2015). Nafasi ya Fasihi ya Kiswahili katika Uwanja wa Fasihi Mazingira. *CHAKAMA* (2015): 73-84.
- Shemboko, L. (2020). *Matambiko katika Jamii ya Wasambaa*. Available at https://www.academia.edu/12037128/Matambiko_Katika_Jamii_ya_Wasambaa. Accessed on 15/12/2021.
- Simel, A. (2015). The Effect of Drought and Famine on Agricultural Production, Living Standards and Education, Status of the People of Kitui County, Kenya. Unpublished MA Thesis: University of Nairobi.
- Tan, C. (2019). An Ecocritical Study of J.G Ballard's Climate Fiction Novels. Unpublished PhD Thesis. Pamukkale University.
- Turton, A., & Henwood, R. (eds) (2002). *Hydropolitics in the Developing World; A Southern Africa Perspective, Africa*. Walter issues Research Unit: Pretoria.
- UN (2021). *Mkutano wa Umoja wa Mataifa wa Mabadiliko ya Tabianchi, COP26-Vatican News*. Available at <https://www.vaticannews.va/sw/pope/news/2021-10/mkutano-umoja-mataifa-mabadiliko-tabianchi-cop26-wito-vatican.html>: Accessed on 23/12/2021.
- UNEP (2020). *Misitu Inapoendelea Kupungua Duniani, Hatua za Dharura Zinahitajika ili Kutunza Bayoanuai yake*. Available at <https://www.unep.org/habari-na-matukio/toleola-habari/ripoti-ya-umoja-wa-mataifa-misitu-inaoendelea-kupungua-duniani>: Accessed on 18/12/2021.
- Wamitila, K.W. (2003). *Kamusi ya Fasihi Istilahi na Nadharia*. Nairobi: Focus Publications Ltd.
- Wanjohi, A. (2010). *Effects of Draught in Kenya. KENPRO Publications Online Papers Portal*. Available at <https://www.kenpro.org/paper/effects-of-draught-in-kenya.htm>: Accessed on 19/12/2021.